

кевіча і яго ўнёсак у развіццё ўкраінскай слоўнікавай справы, выдаў па гэтай праблеме асобную манаграфію. У ёй вучоны падаў біяграфію нашага земляка, прааналізаваў рукапісныя слоўнікі ўкраінскай і беларускай мовы, складзеныя Ф. Шымкевічам, апублікаваў гэтыя слоўнікі (беларускі на с. 145–180), а таксама паказчыкі ўкраінскай і беларускай лексікі ў “Караняслове рускай мовы...”, фотакопіі дакументаў, якія датычаць жыцця і навуковай дзейнасці Ф. Шымкевіча [6].

На жаль, заўчасная смерць Ф. Шымкевіча не дазволіла яму завяршыць шэраг навуковых праектаў, засталіся ў рукапісах “Нямецкая граматыка”, “Lexicon radicalium linguae graecae”, “Lexicon radicalium vocum linguae Hebraicae” і інш. Вядома таксама, што вучоны працаваў і над слоўнікамі сербскай, славенскай, верхнялужыцкай і гоцкай моў. Названыя рукапісы, несумненна, змяшчаюць каштоўныя матэрыялы і чакаюць сваіх даследчыкаў. Бясспрэчна, што Фёдар Шымкевіч зрабіў значны ўнёсак не толькі ў айчынную, але і ў еўрапейскую лінгвістыку. Ён заслугоўвае належнай увагі ў гісторыі беларускай лінгвістыкі і нашай шчырай удзячнасці за здзейсненае на карысць роднай Беларусі.

Пятро ЖАЎНЯРОВІЧ,
кандыдат філалагічных навук

ІНШАМОЎНЫЯ ЎЛАСНЫЯ НАЗОЎНІКІ: АСАБЛІВАСЦІ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ І МАГЧЫМАСЦІ КАДЫФІКАЦЫІ

УДК 808.2 + 811.161.3

Разглядаецца функцыянаванне ў беларускамоўных тэкстах іншамоўных уласных назоўнікаў, колькасць якіх у першыя дзесяцігоддзі XXI ст., ва ўмовах глабалізацыі, істотна павялічылася. Формамяненне такіх назоўнікаў залежыць ад многіх фактараў (марфалагічных, прагматычных, семантычных, сінтаксічных), якія ўплываюць на скланяльнасць / нескланяльнасць, таму ўсталяваць аднастайную норму даволі складана. Аўтар прапануе асноўныя падыходы да змянення іншамоўных уласных назоўнікаў па асобных групах.

Ключавыя словы: *іншамоўныя ўласныя назоўнікі, імёны, прозвішчы, нулявое скланенне, формамяненне, моўна-стыльвая праўка.*

The article considers the functioning of foreign proper nouns in Belarusian-language texts, the number of which in the first decades of the XXI century, in the context of globalization, has increased significantly. Changing the form of such nouns depends on many factors (morphological, pragmatic, semantic, syntactic) that affect the declension / non-declension, so it is difficult to establish a single norm. The author suggests the main approaches to the declension foreign proper nouns for selected groups.

XXI стагоддзе характарызуецца глабалізацыяй ва ўсіх сферах чалавечай дзейнасці і актывізацыяй міжкультурнай камунікацыі. Сектар беларускамоўнага інтэрнэту павялічваецца, ствараюцца ўсё новыя і новыя старонкі, у т. л. блогі, якія вядуцца на беларускай мове. З гэтай прычыны ўзнікае надзённая патрэба ў далейшым асэнсаванні формамянення іншамоўных уласных назоўнікаў, што ўліваюцца ў беларускія

Спіс літаратуры

1. *Беларуская Савецкая Энцыклапедыя* : у 12 т. – Мінск : БелСЭ, 1971. – Т. 4.
2. *Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва*. – Ф. 6. Воп. 1. Спр. 19.
3. *Боричевский, И.* Биография Фёдора Спиридоновича Шимкевича (окончание) / И. Боричевский // Санкт-Петербургские ведомости. – 1849. – 16 июня. – № 132. – С. 527–528.
4. *Булахов, М. Г.* Шимкевич Фёдор Спиридонович / М. Г. Булахов // Восточнославянские языковеды : библиографический словарь. – Минск : Изд-во БГУ, 1976. – Т. 1. – С. 298–300.
5. *Галас, Б. К.* Да пытання аб лексікаграфічнай спадчыне Ф. С. Шымкевіча / Б. К. Галас // Беларуская лінгвістыка : зб. артыкулаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – Вып. 28. – С. 40–44.
6. *Галас, Б. К.* Ф. С. Шимкевич як лексикограф і украінскае словнікарство (кінець XVIII – пачаток XX ст.) / Б. К. Галас. – Ужгород, 1995. – 300 с.
7. *Гуліцкі, М. Ф.* Нарысы гісторыі беларускай лексікаграфіі (XIX – пачатак XX ст.) / М. Ф. Гуліцкі. – Мінск : Выш. шк., 1978. – 120 с.
8. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України)*. – Ф. 711. Оп. 1. Спр. 880. Арк. 14.
9. *ЦДІАК України*. – Ф. 711. Оп. 1. Спр. 880. Арк. 18.
10. *ЦДІАК України*. – Ф. 711. Оп. 1. Спр. 616. Арк. 1.
11. *Шимкевич, Ф. С.* Корнеслов русского языка, сравненного со всеми главнейшими славянскими наречиями и с двадцатью четырьмя иностранными языками / Ф. С. Шимкевич. – СПб., 1842. – Ч. 1–2. – XXVI+160+167 с.

Актуальная тема

тэксты дзякуючы пашырэнню міждзяржаўных і міжасобасных зносін, культурных і спартыўных кантактаў, узростанню колькасці замежных турыстычных паездак, вынікамі якіх становяцца травелогі – своеасаблівыя аўтарызаваныя справаздачы пра ўражанні ад вандровак.

У беларускай мове нават парадыгма скланення сваіх, славянскага паходжання, уласных назоўнікаў не набыла аднастайнага замацаван-

ня ў вучэбнай і навуковай літаратуры. Праблемы, якія ўзнікаюць у настаўнікаў і выкладчыкаў, у супрацоўнікаў рэдактарскіх і карэктарскіх службаў, кожным разам вырашаюцца па-свойму, што не спрыяе культуры маўлення і павышэнню аўтарытэту беларускай мовы сярод яе карыстальнікаў і прыхільнікаў (скланенне мужчынскіх і жаночых прозвішчаў-апелятываў кшталту *Мурашка* і *Пушча*, мужчынскіх прозвішчаў кшталту *Усеня*, жаночых прозвішчаў кшталту *Бандарэнка* і да т. п.). Гэтая ж праблема закранае таксама іншамоўныя ўласныя назоўнікі.

Сёння ў сувязі з імклівым распаўсюджаннем, у тым ліку і праз інтэрнэт, англійскай мовы адбываецца пашырэнне аналітычнага пачатку ў функцыянаванні ўласных назоўнікаў славянскага паходжання, якія такім чынам далучаюцца носьбітамі да так званага нулявога скланення (канчаткі па склонах не змяняюцца). Пацвярджаюць гэта наступныя сказы з медыятэкстаў: *Лівень, які прайшоў у Гродна 15 жніўня, зноў падтаніў многія вуліцы горада; У Косава спецназ пачаў буйную аперацыю ў раёнах, населеных сербамі; Лічыцца, што самым плённым перыядам у творчай дзейнасці Максіма Багдановіча на Беларусі з'яўляецца час, калі ён працаваў пад Маладзечна* (нарматыўныя словаўжыванні – *у Гродне, у Косаве, пад Маладзечнам*).

Мэта артыкула – асэнсаванне формаў уласных іншамоўных назоўнікаў у сучасных беларускіх тэкстах і выяўленне магчымасці кадыфікацыі іх канчаткаў. Матэрыялам для даследавання сталі публікацыі ў сродках масавай інфармацыі, у тым ліку размешчаныя ў інтэрнэце, навуковыя і мастацкія творы беларускіх аўтараў.

Аманімічныя словаформы шасці склонаў (аднасклонанасць) у флектыўнай мове патрабуюць ад рэцыпіента дадатковых высілкаў па выяўленні граматычнай катэгорыі слова. І стваральнікі тэкстаў, і рэдактары павінны ўсведамляць, што забеспячэнне паспяховай вербальнай камунікацыі магчыма ў тым выпадку, «калі карыстальнікі мовы валодаюць агульнымі значэннямі-“ведамі”» [4, с. 68]. Пры ўжыванні іншамоўных уласных назоўнікаў «агульныя значэнні-“веды”» абцяжарваюцца праблемамі міжкультурнай камунікацыі, няўлік якіх можа выклікаць камунікатыўную няўдачу. З гэтай прычыны перад абнародаваннем тэкставага матэрыялу варта максімальна набліжаць небеларускія ўкрапленні да моўнай кампетэнцыі спажыўца: імкнуцца ў прэпазіцыі паставіць уласныя назоўнікі ў пачатковай форме (назоўны склон), а ў далейшым выкарыстоўваць словаформы іншых склонаў паводле прынятай парадэгмы.

На жаль, зрабіць гэта ўдаецца рэдка, і тэксты, прысвечаныя замежным рэаліям і падзеям,

нават у загалюках утрымліваюць падобныя назоўнікі ва ўскосных склонах. Але ў такім разе шмат што залежыць ад магчымасці формамянення. “Нескланяльнасць імён іншамоўнага паходжання задаецца не традыцыяй або нормай (хоць, натуральна, нармалізатарская дзейнасць у гэтай сферы, як і ў любой іншай, робіць пэўны ўплыў), а комплексам фактараў – марфалагічных, прагматычных, семантычных і сінтаксічных” [1, с. 110]. Найбольш уплываюць марфалагічныя забароны, якія знітаваны з адпаведнымі марфалагічнымі парадэгмамі беларускіх уласных назоўнікаў і не прадугледжваюць адступленняў ад нормы.

Паводле “Беларускай граматыкі” (1985) да тычна разгляданай тэмы да нулявога скланення адносяцца: “1) значная колькасць назоўнікаў іншамоўнага паходжання, якія заканчваюцца на галосны (таксама ўласныя геаграфічныя назвы, імёны і прозвішчы): *дэндзі, пані, парцье, аташэ, дэпо, паліто, какаду, кенгуру, Сочы, Чылі, Дадэ*; 2) іншамоўныя назоўнікі жаночага роду з асновай на зычны (у тым ліку імёны і прозвішчы): *мадам, міс, місіс, Элен, Зэгерс...* 4) уласна беларускія і іншамоўныя прозвішчы асоб мужчынскага і жаночага полу на націскное -о: *Вітко, Іурло, Крамко, Ралько; Гуно, Дзюкло...*” [2, с. 65–66]. Спасылаючыся на гэтую класіфікацыю, разгледзім функцыянаванне асноўных груп іншамоўных уласных назоўнікаў і іх формамяненне.

1. Уласныя назоўнікі жаночага роду з асновай на зычны.

Асноўная колькасць назоўнікаў гэтай групы – нязменныя жаночыя імёны і прозвішчы, г. зн. застаецца іх аднесенасць да нулявога скланення. Абгрунтаванасць такога статусу падмацоўваецца нязменнасцю ўласнабеларускіх жаночых прозвішчаў на зычны [2, с. 66]. Прасочым словаўжыванне на некалькіх прыкладах: *Інтэрв’ю з Хелен Слейтэр* (be.rebeccasower.com); *Роўных жа не было канадцы Элізабэт Глідл з вынікамі 63,40, другая – Сара Колак з Харватыі, якая кінула кап’ё на 12 сантыметраў далей за Халадовіч* (tvr.by); *Джордж Веа зменіць на пасадзе прэзідэнта Ліберыі 79-гадовую Элен-Джонсан Серліф, якая ў 2005 годзе стала першай жанчынай на пасадзе прэзідэнта афрыканскай краіны* (Звязда. 30.12.17).

Нязменных неасабовых назоўнікаў жаночага роду на зычны фіксуецца абмежаваная колькасць (паводле значэння жаночы род маюць найменні “дзяржаў, рэк, гор, пустынь, газет, моў” [5, с. 239]): *Далёкая і блізкая дарога да Бангладэш* (zviazda.by); *Гісторыя таго самага калючага пірага з “Нью-Ёрк Таймс” незвычайная* (be.unistica.com).

II. Уласныя назоўнікі на галосныя (акрамя -а, -я) з папярэднім зычным.

Гэтая група назоўнікаў не скланяецца (заканчваецца на -е, -ё, -і, -о, -у, -ы, -э, -ю). Іх нязменнасць прадвызначана марфаналагічнымі фактарамі – немагчымасцю аднясення да пэўнага скланення і набыцця адпаведных парадыгме канчаткаў. Акрамя таго, дзейнічае і прагматычная катэгорыя “свой – чужы”, якая паказвае іншаземнасць адпаведнага наймення. Гэтая група даволі аб’ёмная і ўключае ў сябе асабовыя і неасабовыя назоўнікі ўсіх трох родаў. Сёння казаць пра ўласныя назоўнікі на “націскное о”, як гэта зроблена ў працытаваным параграфі з “Беларускай граматыкі” (п. 4), няма патрэбы, бо гэты канцавы галосны, як і ё, паводле новай рэдакцыі “Правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” не можа быць ненаціскным [7, с. 7]. Праілюструем ужыванне назоўнікаў гэтай групы па родах.

1. Мужчынскі род: У цэнтры ўвагі фільма – гісторыя ўладальніка крэдытнай кампаніі Джорджа **Бэйлі**, спагадлівага сябра і сем’яніна (bolshoi.by); Карціны **Манэ** не адлюстроўваюць Парыж – яны перадаюць уражанне майстра ад Парыжа (Полымя, 2011, № 4); Гэты крылаты выраз, як сведчыць Бальзак, належыць французскаму палітычнаму дзеячу і філосафу XVIII ст. **Мантэск’ё** (Лепешаў І. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў); Футбольная перамога клуба “Рэал Мадрыд” у рамках “Лігі чэмпіёнаў” – цудоўная нагода для таго, каб зрабіць паўзу і расслабіцца ў коле ўмілаваных і сям’і, але гэта не тычыцца **Крышціяну Раналду** (be.unistica.com); У першым туры Ж. Пампіду набраў 44,5% галасоў і апырэдзіў старшынню Сэната і аднаго з лідараў антыгаліскай кампаніі падчас рэфэрэндуму 1969 г. цэнтрыста Алена Паэра (23,3%) і камуніста **Ражэ Дзюкло** (21,3%) (Філіпенка У. С. Гісторыя навейшага часу); Пячоры Канхеры – старажытны пячорны будысцікі комплекс на востраве Сальсет каля **Мумбаі** ў Індыі (wikwwand.com).

2. Жаночы род: Сёння беларусы раскрываюць таямніцы жыцця легендарнай **Како Шанэль** (tvr.by); Папулярную спявачку **Брытні Спірс** цяжка западозрыць у тым, што яна эканоміць на сваім гардэробе (be.unistica.com); У іх, ды яшчэ ў тых, што на поўдзень ад ракі **По**, бязлітасны і няўмольны Бог, чыснец і полымя (Карагкевіч У. Сівая легенда); За гэта злачынства ў **Бурундзі** належыць пазбаўленне волі на тэрмін ад шасці месяцаў да пяці гадоў і штраф у памеры да 32 долараў ЗША (zviazda.by); У прэфектуры **Сіманэ** пацярпелі 5 чалавек (tvr.by).

3. Ніякі род: Аднак тэмпература паверхні паступова памяншаецца, і на возеры **Эры** на

працягу зімы звычайна ўтвараецца льдовае покрыва (wordsimilarity.com).

III. Уласныя назоўнікі мужчынскага роду з асновай на зычны.

Назоўнікі, аднесенныя да гэтай групы, змяняюцца згодна з парадыгмай: фармальны паказчык (нулявы канчатак) падказвае неабходнасць формамянення, адпаведнага мужчынскаму роду. Пры гэтым захоўваюцца асаблівасці канчаткаў меснага склону ў залежнасці ад асабовасці / неасабовасці. Прасочым словаўжыванне менавіта па гэтай граматычнай катэгорыі.

1. Неасабовыя назоўнікі: **Фотаздымкі**, зробленыя мной у **Манрэалі**, найбуйнейшым горадзе французскае Канады (mikhed.ru.be); **Арбітальная станцыя “Мір”** уяўляла сабой каштоўнасць для **Тэгерана**, які быў зацікаўлены ў тым, каб адсочваць перамяшчэнні і пускі ракет (be.birmis.com); **Над Сіднеем** пранёсся магутны шторм (tvr.by); У **Хартуме** на заводзе па вытворчасці боепрыпасаў прагрымелі выбухі (zviazda.by); Пхеньян адмяніў перамовы з **Сеулам** і прыгразіў адмяніць саміт з ЗША (Звязда. 16.05.18); **Весткі аб неверагоднай калекцыі разляталіся па Цюрыху**, і людзі сталі прыходзіць да **Вебэра** з просьбай аб тым, каб ён дазволіў ім паглядзець на яго калекцыю (be.tierient.com).

2. Асабовыя назоўнікі (імёны і прозвішчы асоб мужчынскага полу): Афіцыйныя асобы ЕС выказваюць нязгоду з крытыкай у дачыненні да паспешнасці заключэння здзелкі без кансультацыі з ЗША, падкрэсліваючы, што **Белы дом** зачытае сваю гандлёвую і інвестыцыйную здзелку пры **Дональдзе Трампе** (Звязда. 23.01.21); **Беларускія пісьменнікі на сустрэчы з Янам Райнісам** (commons.wikimedia.org); **Канадзец не стаў утойваць, што вельмі здзіўлены пераменамі ў камандзе, але задаволены прыходам вопытнага галкіпера з НХЛ Юнаса Энрата** (blr.belta.by); Сучасны **Кітай** прадстаўлены на выстаўцы шэрагам самых новых выданняў аб дзяржаўным кіраванні і лідару кітайскай нацыі **Сі Цзіньпіне**, унутранай і знешняй палітыцы... (nlb.by).

У словаформах меснага склону фіксуецца ненарматыўныя канчаткі, якія, без адпаведнай рэдактарскай падрыхтоўкі тэкстаў, сведчаць пра недастатковую моўную кампетэнцыю аўтараў: У **Ліле** (Францыя) праходзяць **Сусветныя інтэлектуальныя гульні** (неасабовы назоўнік з асновай на мяккі зычны, праўка: **Лілі**); **Першая ў свеце катакавэрня з’явілася на Тайваню** дваццаць гадоў таму (неасабовы назоўнік з асновай на мяккі зычны, праўка: **Тайвані**); У музеі гісторыі Шчучынскага раёна ёсць экспазіцыя з матэрыяламі аб капітане французскай арміі **Шарле дэ Голе**, нядаўна яна папоўнілася копіямі ўнікальных фотаздымкаў з прыватнай калекцыі ме-

навіта аб шчучынскім перыядзе будучага генерала (асабовы назоўнік з асновай на мяккі зычны, праўка: **Шарлю дэ Голю**); Але сваякі і крэўныя загінуўшых дамагліся перагляду справы, і ў 1998 годзе, пры **прэм'ер-міністрах Тоні Блэры**, пачалося новае расследаванне (асабовыя назоўнікі з асновай на зацвярдзелы зычны, праўка: **прэм'ер-міністра Тоні Блэру**).

IV. Уласныя назоўнікі на ненаціскныя -а (-я) з папярэднім галосным.

Паводле значэння назоўнікі гэтай групы могуць мець кожны з трох родаў і называюць імя, прозвішча, дзяржаву, правінцыю, горад, возера і г. д. Вялікая колькасць падобных назоўнікаў на -а з'явілася пасля прыняцця новай рэдакцыі "Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі" (2008), у якіх падаюцца прыклады *Токія*, *Ватэрлоа* [7, с. 7] замест ранейшых напісанняў *Токіа*, *Ватэрлоа*. У прыватнасці, у прыведзеных ніжэй сказах захоўваецца аканне паводле ўсталяванай нормы, і такія ўласныя назоўнікі не скланяюцца: *Канчатковая мэта навучання не з'яўлялася сакрэтам для Рафаэля, Бенісія, Умберта і Сільвіа* (rulit.me); *Новы від птушак адкрыты на Барнеа* (birdwatch.by); *Малаяўнічай цырымоніяй і салютам над японскай сталіцай завяршыліся шматпакутныя Алімпійскія гульні ў Токіа* (bel.sputnik.by); *Такі вольны непрадказальны характар у загадкавай музы гісторыі – Кліа* (ЛіМ. 21.11.14); *У Антарыя стварылі цэнтр, у якім зніжаюць стрэс і падтрымліваюць спакой людзей* (tvr.by).

Часткі складаных мужчынскіх прозвішчаў *Марыя* і *Гарсія* ў іспанскіх, нямецкіх і некаторых іншых састаўных мужчынскіх прозвішчах скланяюцца як адпаведныя жаночыя імёны: *Там мітраналіт меў магчымасць сустрэцца з кардыналамі Райнерам Марыяй Велькі з Берліна, Ёханэсам Майснерам з Кельна і Тэадорам Макарыкам з Вашынгтона, іншымі іерархамі з Германіі і замежжа і кіраўніцтвам "Рэнавабіс"* (dialog1994.by); *Творчасць Эрыха Марыі Рэмарка ў мастацкай свядомасці Васіля Быкава і Віктара Някрасава* (Роднае слова, 2013, № 6); *Месяц таму свет згубіў аднаго з самых незвычайных пісьменнікаў свету Габрыэля Гарсію Маркеса* (bookclub-minsk).

Фіксуецца змяненне мужчынскіх і жаночых грузінскіх прозвішчаў (асабліва даўноўядомых) з ненаціскнымі канцавымі спалучэннямі -ія (-ыя) як рознаскланяльных назоўнікаў. Напрыклад, у прозвішча *Берыя* рэдка сустракаецца форма з "жаночым" канчаткам: *Але яшчэ раней Берыяй была аб'яўлена амністыя крымінальнікам...* (Станюта А. Стэфанія), а пераважаюць "мужчынскія" формы: *Лета, Волга, лёгкі святочны настрой і... прыкрае, дагэтуль прыкрае*

адчуванне сваяцтва Максіма Горкага з Лаўрэнціем Берыем (Брыль Я. Вячэрняе); – *Яны разам з Берыем, – адказаў Цулуکیدзе, – прыдумалі нам пятлю, для чаго далучылі нас да меншавіка Цэрэтэлі* (Пруднікаў П. За калючым дротам); *Але прайшло дзевяць год, як яго няма, няма Берыі* (Шамякін І. Сэрца на далоні); *А й на Берыю з Яжовым знайшлася ўправа* (Быкаў В. Афганец); *Але будучы "клясык" зрэзаўся на экзаменах – на пытанні пра Берыю* (Мальдзіс А.). Параўнаем функцыянаванне іншых прозвішчаў: *Потым варагара Лорыю ва ўпор расстраляў Ігар Стасевіч, гэта ягоны першы гол за нацыянальную каманду* (news.21.by); *Мы прапануем... запісы Лучана Павароці, Ламары Чконіі, Франка Карэлі* (radiokultura.by). Прозвішча *Гурыцкая* (з націскным канчаткам) у большасці зафіксаваных прыкладаў таксама скланяецца: *Так, ледзь паспеўшы падаць заяўку на праслухоўванне, спявак быў дапушчаны ў фінал адбору авансам, там вымушаны быў яшчэ раз тэрмінова змяніць песню і феерычна абышоў сапернікаў, у тым ліку папулярную спявачку з Расіі Дзіяну Гурыцкую* (zviazda.by); *Фонд быў заснаваны Дзіянай Гурыцкай – эстраднай спявачкай, заслужанай артысткай Расіі і старшынёй Камісіі па падтрымцы сям'і, дзяцей і мацярынства Грамадскай палаты Расіі* (old.catholic.by), але: *Марай паэтэса называе свайго духоўнага заступніка, спявачку Дзіяну Гурыцкая* (pisateli.by).

Заключэнне будзе.

Спіс літаратуры

1. Астен, Т. Б. Статус "нулевога" склонения в современном русском языке / Т. Б. Астен // Гуманитарные и социальные науки. – 2014. – № 5. – С. 102–111.
2. **Беларуская граматыка** : у 2 ч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – Ч. 1 : Фаналогія, арфаэпія, марфалогія, словаўтварэнне, націск. – 431 с.
3. **Беларуская Энцыклапедыя** : у 18 т. – Мінск : БелЭн, 2003. – Т. 17. – 512 с.
4. Дейк, Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Жаўняровіч, П. П. Даведнік па літаратурнай праўцы: арфаграфічны, пунктуацыйны, лексічны, марфалагічны, сінтаксічны, тэхнічны ўзроўні / П. П. Жаўняровіч. – 2-е выд., стэр. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2021. – 448 с.
6. Іўчанкаў, В. І. Беларуская арфаграфія: апавяданні і гісторыі / В. І. Іўчанкаў. – Мінск : Пачатковая школа, 2010. – 304 с.
7. **Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі**. – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.
8. **Русско-белорусский словарь** : в 3 т. – Мінск : БелЭн, 1994. – Т. 2. – 783 с.
9. **Русско-белорусский словарь** : в 3 т. – Мінск : БелЭн, 2012. – Т. 2. – 944 с.
10. **Русско-белорусский словарь** : в 3 т. – Мінск : БелЭн, 2012. – Т. 3. – 960 с.
11. **Розенталь, Д. Э.** Справочник по правописанию и литературной правке / Д. Э. Розенталь. – М. : Рольф, 1996. – 368 с.

Пятро ЖАЎНЯРОВІЧ,
кандыдат філалагічных навук

ІНШАМОЎНЫЯ ЎЛАСНЫЯ НАЗОЎНІКІ: АСАБЛІВАСЦІ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ І МАГЧЫМАСЦІ КАДЫФІКАЦЫІ

Заканчэнне. Пачатак у № 2.

У. Уласныя назоўнікі з канчаткамі *-а (-я)* з папярэднім зычным.

У сувязі з вялікай колькасцю назоўнікаў гэтай групы і іх разнастайнасцю даводзіцца класіфікаваць іх па асобных падгрупах.

1. Назоўнікі жаночага роду, якія ў мове-прадудэце маюць канчаткі *-а (-я)*, змяняюцца паводле адпаведнай парадыгмы. У гэтую групу ўваходзяць найменні краін і іх адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак, геаграфічных аб'ектаў і да т. п., жаночыя імёны, а таксама апелятыўныя жаночыя прозвішчы і назвы камандаў. Функцыянаванне назоўнікаў гэтай групы мае сталую традыцыю з пачатку ХХ ст., калі актыўна фарміраваліся нормы сучаснай беларускай мовы: *Тэрміновыя наведарменні працягваюць прыходзіць з Канады* (tvr.by); *Дагаворна-прававая база паміж Беларуссю і Анголай знаходзіцца ў стадыі фарміравання* (rsa.mfa.gov.by); *Частковае зацьменне можна было назіраць на Суматры і Барнеа, у Аўстраліі і краінах Усходняй Азіі* (blr.belta.by); *Каб давесці сваю тэорыю, даследчык хоча параўнаць ДНК Ягайлы (запыт ужо скіраваны ў Кракаў) і сыноў Калумба, пахаваных у Севільі* (news.21.by); *Ісламісты прыгразілі падарваць Рэйхстаг разам з Ангелай Меркель* (tvr.by); *Сярод новых сюжэтаў выдзелім матэрыял Кшыштафа Бухоўскага, прысвечаны Прэзідэнту Літоўскай Рэспублікі Далі Грыбаўскайтэ, і публікацыю Любові Козік пра сучасны стан беларускай гістарыяграфіі на праблеме ўдзелу жанчын у грамадскіх рухах Беларусі ў 1919–1991 гг.* (elib.bsu.by).

Асаблівай увагі патрабуюць назоўнікі гэтай падгрупы з асновамі на заднеязычныя *г, к, х*, якія ў давальным і месным склонах адзіночнага ліку згодна з гістарычным чаргаваннем пераходзяць у *з, ц, с*; дзейнічае кадыфікаваны марфалагічны закон, таму “Беларуская граматыка” (1985) канстатуе неабходнасць скланення “з абавязковым чаргаваннем” [2, с. 82]*: *Дзяўчына нарадзілася ў Малазе ў 1993 годзе, вывучала славянскую філалогію ў Гранадскім універсітэце* (journ.bsu.by); *Яна [сустрэча] адбылася 2 снежня 2017 г. на тэрыторыі перад каледжам імя Найсвяцейшай Пан-*

ны Марыі ў Дацы (catholicnews.by); *Арына Сабаленка выйграла “Прэм’ер” у Досе, здабыўшы свой шосты тытул WTA* (Звезда. 1.03.20).

Назоўнік *Шры-Ланка* фіксуецца з варыянтным націскам, і гэта становіцца падставай функцыянавання формаў з канчаткамі *-ы* і *-э* ў давальным і месным склонах: *Што адбываецца на Шры-Ланцы?* (zviazda.by); *Лётчыкі наведамілі следчым, што самалёт ляцеў з Паўночнай Карэі ва Украіну, з прыпынкамі для дазапраўкі ў Тайландзе ды Шры-Ланца* (nashaziambia.org). Адзначым, што ў “Беларускай Энцыклапедыі” (2003) пададзены толькі адзін націск – *Шры-Ланка* [3, с. 462], у “Руска-беларускім слоўніку” – два – *Шры-Ланка* [10, с. 902], прычым формамяненне не падаецца. З гэтага вынікае, што варыянтнасць канчаткаў пакуль будзе захоўвацца: у *Шры-Ланцы* і ў *Шры-Ланца*.

Назоўнік *Мекка* ў “Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” (2008) згадваецца сярод выключэнняў: “У запазычаных словах, у тым ліку ва ўласных імёнах і назвах, і вытворных ад іх словах падвоеныя літары звычайна не пішучца” [7, с. 22]. Адпаведна “Руска-беларускі слоўнік” (2012) фіксуе найменне з падваеннем *к* (*Мекка*) і падае родны склон – *Меккі* [9, с. 52], кадыфікуючы такім чынам жаночы род назоўніка і яго скланяльнасць. Праз гэта ўзнікае прэцэдэнт, калі марфалагічная сістэма беларускай мовы не дапускае формаў давальнага і меснага склону (*Мекцы), хоць і сустракаюцца адзінкавыя падобныя словаўжыванні: *31 ліпеня 400 іранскіх паломнікаў былі забіты ў Мекцы саудаўскімі службамі* (issui.com). Часам стваральнікі тэкстаў карыстаюцца сінанімічнымі канструкцыямі з нязменным прыдаткам: *Мухамед нарадзіўся ў горадзе Мекка ў 570 г. у той час, калі хрысціянства яшчэ не было распаўсюджана па ўсёй Еўропе* (knih.com). Аднак у пераважнай большасці фіксуецца напісанне з адным *к* з адпаведным формамяненнем: *Храм Кааба ў Мецы* (Гісторыя сярэдніх вякоў: вучэб. дап. для 6-га кл., 2016); *Ён [В. Катарбінскі] даўно марыў аб Італіі – Мецы мастацтва, але бацька не падтрымліваў захапленні сына* (Мастацтва, 2020, № 1); *У Мецы пакланяюцца чорнаму каменю, па сцверджанні навукоўцаў – метэарыту* (Рублеўская Л. Шып-

* Спіс літаратуры зменшаны ў № 2.

шына для Пані); КААБА... – мячэць у **Мецы**, пабудаваная ў форме куба, у сцяну якой умураваны “чорны камень”, што нібыта ўпаў з неба; служыць месцам паломніцтва мусульман (Булыка А. М. Слоўнік іншамоўных слоў. Т. 1); *Страшная трагедыя ў Мецы* (tvr.by) і інш. Садзейнічае такому напісанню і формамяненню кадыфікацыя ў ранейшых выданнях “Руска-беларускага слоўніка”, напрыклад 1994 г.: “Мека, -кі ж” [8, с. 43], і вышэйпрыведзены прыклад з найменнем *Дака*, які кадыфікаваны без падваення к.

Іншамоўныя жаночыя прозвішчы і найменні камандаў, якія супадаюць з неасабовымі ўласнымі назоўнікамі, скланяюцца ў адпаведнасці з кадыфікаванай парадыгмай: *Нагадаем, у мінулым месяцы Сабаленка дамаглася перамогі на прадстаўнічым турніры ў Нью-Хейвене, абыграўшы гульцоў першай дзясяткі рэйтынга, а на адкрытым чэмпіянаце ЗША дайшла да 1/8 фіналу, дзе прайграла Наомі Осацы* (Звязда. 18.09.18); *Здарылася гэта дзякуючы гасцявой перамозе над “Гранадай” – 3:0* (news.21.by).

Асноўныя памылкі ва ўжыванні назоўнікаў гэтай групы звязаны з адсутнасцю чаргавання канцавых зычных асновы *г, к, х*: *Гэта першы том чатырохтомнай “Грамадзянскай гісторыі Неапалітанскага каралеўства”, які быў выдадзены ў Гааге ў 1742 годзе* (праўка: **Гааге**); *Менавіта ў гонар нашага горада быў названы сухагруз, які пабудавалі на японскай верфі ў Осаке яшчэ ў 1963 годзе* (праўка: **Осацы**); *Падчас кіравання Хасана II у Касабланке была пабудавана грандыёзная мячэць, названая яго імем* (праўка: **Касабланцы**).

2. Назоўнікі гэтай падгрупы маюць разнастайныя семантычныя (імёны і прозвішчы, геаграфічныя найменні і інш.) і марфалагічныя магчымасці да формамянення, што галоўным чынам тлумачыцца формай у мове, з якой яны пазычаны, і з гэтай прычыны ўскладняецца праца стваральнікаў тэкстаў і рэдактараў.

Вылучым дзве катэгорыі назоўнікаў мужчынскага роду.

1) Калі назоўнікі ў мове-прадцэнце маюць канцавое *-а (-я)*, то яны далучаюцца да групы асабовых назоўнікаў мужчынскага роду з канчаткамі *-а (-я)*, якія з’яўляюцца ріознаскланяльнымі і маюць адпаведныя канчаткі пры скланенні (на ўзор назоўнікаў *Мартыненка, Кузьма*). Праілюструем гэтую групу некалькімі прыкладамі:

Барак Абама (англ. *Barack Obama*): *Сі Цзіньпін пазітыўна ацаніў намаганні, прыкладзеныя Баракам Абамам на пасадзе прэзідэнта ЗША да ўмацавання кітайска-амерыканскіх адносін, і азнаёміў гасця з вынікамі XIX з’езда Камуністычнай партыі Кітая* (Звязда. 1.12.17);

Юкія Місіма (яп. 三島 由紀夫, англ. *Yukio Mishima*): *Сем жыццяў Юкія Місімы* (zviazda.by);

Карлас Сантана (ісп. *Carlos Santana*): *На пачатку спектакля гучыць “Samba Pa Ti” Карласа Сантаны, потым музыка сціхае, але нічога не адбываецца* (Культура. 1–7.01.14);

Абдула Гюль (тур. *Abdullah Gül*): *Сустрэча кіраўніка беларускай дзяржавы з Абдулай Гюлем прайшла ў фармаце рабочай вячэры ў рэзідэнцыі Прэзідэнта Турцыі Тараб’я* (news.21.by);

Пітэр Мутарыка (англ. *Peter Mutharika*): *2 чэрвеня прэзідэнт ПАР Джэйкаб Зума павіншаваў Мутарыку з перамогай на выбарах і паабяцаў умацоўваць двухбаковыя адносіны паміж дзвюма дзяржавамі* (wikiwand.com);

Даніэль Артэга (ісп. *Daniel Ortega*): *Ён [Шульц] таксама быў супраць перамоваў з урадам Даніэля Артэгі* (wordsimilarity.com).

2) Калі назоўнікі ў мове-прадцэнце маюць канцавое *-о*, то ў беларускай мове яны ў ненаціскным становішчы “даўно падпарадкаваны агульнаму правілу” [6, с. 22] арфаграфіі, г. зн. пішацца канцавое *-а*. Аналіз формаў значнай колькасці падобных мужчынскіх імён і прозвішчаў, якія сустракаюцца ў тэкстах розных функцыянальных стыляў, паказаў незамацаванасць формамянення: адны аўтары (і, адпаведна, рэдактары) адносяць такія назоўнікі да нулявога скланення (не змяняюць па склонах), іншыя – далучаюць да назоўнікаў першай катэгорыі гэтай падгрупы і скланяюць на іх узор. У першым выпадку пераважае прагматычны фактар (іншамоўнасць слова, захаванне празрыстасці пачатковай формы), у другім – імкненне “абеларусіць” іншамоўнае імя або прозвішча і далучыць да агульнай парадыгмы, што спрашчае словаўжыванне, але не ўлічвае камунікатыўных магчымасцей рэцыпіента: пры адсутнасці выразнай прэсупазіцыі ён не атрымае поўнай і дакладнай інфармацыі з паведамлення.

У славянскіх флектыўных мовах таксама няма аднастайнасці ў падыходзе да формамянення назоўнікаў паданалізнай падгрупы. Падмацуем дадзенае сцвярджанне словаўжываннем імя і прозвішча вядомага футбаліста *Дыега Марадона* (імя – *Diego* – другая катэгорыя, прозвішча – *Maradona* – першая катэгорыя) у наступных мовах:

• польскай: *W 1979 roku rywalizował z Diego Maradoną o tytuł króla strzelców Młodzieżowych Mistrzostw Świata w Tokio*;

• рускай: *Через некоторое время после пресс-конференции встреча Oasis с Диего Марадона состоялась...;*

• сербскай: *Пријатељ је са Диегом Марадонам и играо је у опроштајној утакмици Аргентинца 2021;*

• славацкай: *Futbaloví fanúšikovia sa rozlúčia s Diego Maradona*;

• славенскай: *Lionel Messi je leta 2010 na SP sodeloval z Diegom Maradono*;

• украінскай: У фіналі 1989 року зустрыліся каманды, вядены Юргеном Клінсманном і **Діега Марадонаю**;

• харвацкай: *U Argentini se rutinski uspoređuje s Diegom Maradonom*;

• чэшскай: *Jak šel čas s Diegem Maradonou?*

З васьмі моў імя **Дыега** скланяецца ў трох, а прозвішча **Марадона** – у шасці. У беларускай мове прозвішча (першая катэгорыя падгрупы) скланяецца ва ўсіх зафіксаваных словаўжываннях, а імя (другая катэгорыя падгрупы) – спарадычна: *Сёння многія гавораць пра Дыега Марадону як спецыяліста, які нешта прыўнясе ў беларускі футбол* (blr.belta.by); *Памяць Дыега Марадоны ўшануюць у Брэсце* (zviazda.by); *Свет сёння развітаўся з легендай футбола Дыегам Марадонам* (tvr.by). Адзначым, што пры нязменнасці імя **Дыега** ўсё ж захоўваецца яго “беларускасць” дзякуючы арфаграфічнай норме (аканне), чаго не назіраецца ў іншых славянскіх мовах.

На карысць нязменнасці формаў працуе наяўнасць падобных уласных назоўнікаў на зычны: пры скланенні ўзнікаюць амаформы, якія не дазваляюць іх сэнсава размяжоўваць. Праілюструем гэты тэзіс словаўжываннем двух імён (**Альберта** і **Альберт**) і прозвішчаў (**Марэна** і **Марэн**).

• **Альберта Марэна** (ісп. *Alberto Moreno*): *Выступы Альберта выклікалі незадаволенасць фанатаў і трэнера, з-за чаго ён паступова апынуўся на лаўцы запасных*; Аднак у асноўным клубе яму месца не знайшлося – “Севілья” з’яўляецца адной з наймацнейшых каманд Іспаніі, таму **Марэна** прыйшлося прабівацца ў аснову значна даўжэй (be.atomiyme.com);

• **Альберт Гор** (англ. *Albert Gore*): [Міжурдавая група экспертаў па змяненні клімату] *Атрымала, разам з Альбертам Горам, Нобелеўскую прэмію міру 12 кастрычніка 2007 года* (wordsimilarity.com);

• **Эдгар Марэн** (фр. *Edgar Morin*): *Святы Айцец далучыўся да віншаванняў са 100-годдзем французскага філосафа і сацыёлага Эдгара Марэна* (vaticannews.va).

Параўнаем таксама нескланяльнасць імя футбаліста **Даніла** (парт. *Daniilo Pereira*): *У Даніла Перэйры, аднаго з найбуйнейшых удзельнікаў закладных у Бразіліі, прайшоў тыдзень спартыўнага трэйдзінгу – прамая трансляцыя на YouTube* (criptoeconomia.com.br), што не дазваляе атаясняць імя з беларускім **Данілам** (У **Данілы Перэйры**...).

У пераважнай большасці не змяняюцца фінскія імёны на **-а**, напр. **Пэка Рынэ** (фін. *Pecca Rinne*): *Жахлівая памылка Пэка Рынэ* (vk.com/video/@hakej_by); **Урха Руханен** (фін. *Urho Ruhanen*): *У 1938 годзе Урха Руханена арыштавалі, і да 1946 года ён знаходзіўся ў мясцінах зняволення* (zviazda.by), але: *Прайшлі гады, і цяпер, на хатнім першыinstве свету, беларусы пад роў “Мінск-Арэны” ўжо ціснуць двухразовых чэмпіёнаў свету да варот і прымушаюць Пэку Рынэ, былога варагара мінскага “Дынама”, па-кашэчаму кідацца за шайбай* (zviazda.by). Звернем увагу і на неўпарадкаванасць напісання **э / е** ў іншымоўных уласных назоўніках, якая тлумачыцца абцякальнымі фармулёўкамі ў “Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”: “Літара **э** ў запазычаных словах пасля губных зычных, а таксама пасля **з, с, н** пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем”, а “напісанне **э, е** вызначаецца па слоўніку” [7, с. 8]. З гэтай прычыны і ўзнікаюць непажаданыя варыянты (як **Пэка** і **Пека**) уласных назоўнікаў усіх паданалізных груп.

Змяняюцца на ўзор рознаскланяльных грузінскія, абхазскія, японскія ўласныя назоўнікі: *Вера Касмовіч з Нясвіжчыны трапіла ў лагер з маленькай Люсэй на руках, якую нарадзіла ў мінскай “Валадарцы” і з якой стаяла на допыце перад Цанавам* (brama.brestregion.com); *Зноў у цэнтры ўвагі аказаўся ў 1967 годзе, дзякуючы кінакамедай “Жэня, Жэнечка і Кацюша”, сцэнарый якой напісаў сумесна з Булатам Акуджавам* (Польмя, 2015, № 10); *Успамінаючы Зураба Саткілаву* (Звязда. 22.12.17); *Шматсерыйны рэмэйк “Расёмон” Акіры Курасава з’явіцца на стрымінг-платформе HBO Max* (ЛіМ. 2.10.20).

Варта таксама ўлічваць наяўнасць невялікай колькасці неасабовых назоўнікаў такой жа структуры, словаўжыванне якіх таксама трэба прыстасоўваць да другой катэгорыі падгрупы і абіраць пэўную стратэгію дзеянняў: *Каломба* (сінг. 𐌄𐌋𐌄𐌋), *Магадзіша* (самал. *Muqdisho*), *Сакраменты* (англ. *Sacramento*), *Сан-Марына* (іт. *San Marino*) і да т. п. У некаторых славянскіх мовах такія назоўнікі скланяюцца. Параўнаем у сербскай: *Србија је остварила велику победу у Ослу на путу ка пласману на Првенство Европе на које наш најбољи државни тим чека пуних 20 година*; у славацкай: *Kanadská polícia zverejnila totožnosť muža, ktorý v nedelju zastrelil v Toronte dvoch ľudí a 13 ďalších zranil*; у чэшскай: *Záhadná konverzace na Skuru: Co se stalo v americkém Chicagu?* Прыклады словаўжывання ў беларускіх тэкстах паказваюць пераважную нязменнасць уласных назоўнікаў гэтай катэгорыі – геаграфічных найменняў, бо існуюць марфаналагічныя перашкоды пры іх змя-

ненні (у Каломбе, у Магадзішы, у Сакраменце, у Сан-Марыне), якія ўскладняюць камунікацыю: У 30 гадоў я зразумеў, што трэба думаць пра будучыню, і эміграваў у **Таронта** як *skill worker* – спецыяліст (kv.by); Вырас Аляксандр Рыбак пад **Осла** (banapa.by); Так, храмы ў **Палерма** маюць рысы трох культур: візантыйскай, раманскай і арабскай (pawet.net/library); але: Вада ў **Арне** зеленаватага колеру (ЛіМ. 4.11.16) (іт. Arno з націскам на першым складзе, г. зн. Арна).

Што да жаночых прозвішчаў гэтай падгрупы, то назіраецца аналагічная тэндэнцыя – скланяюцца аднесенныя да першай катэгорыі і не скланяюцца аднесенныя да другой:

- Адзначаецца, што амерыканскі прэзідэнт плануе наведаць Кубу разам з Мішэль **Абамай** 21–22 сакавіка (Звязда. 18.02.16); Хоць і “класіку жанру” пра ўзаемаадносінныя сваякроўныя і нявесткі – амерыканскую ж камедыю “Калі сваякроў – монстр” з Джэніфер Лопес і Джэйн **Фондай** – нельга скідваць з рахункаў (Звязда. 15.09.16);

- Скажу шчыра, я не сустрэў той адзінай. Ёкі **Она** не было (news.21.by); У кнігу таксама ўвайшлі асабістыя інтэрв’ю журналісткі з паспяховамі палітычнымі дзяячкамі: спікерам Палаты прадстаўнікоў Нэнсі Пелосі, былым дзяржсакратаром Кандалісай Райс, міністрам нацыянальнай бяспекі ЗША Джанет **Напалітана** (gender.do.am).

Калі іншамоўныя жаночыя прозвішчы (на -а ў мове-прадудэнтэ) скланяюцца па адпаведнай парадыгме назоўнікаў жаночага роду, то і беларускія жаночыя неапелятыўныя прозвішчы таксама павінны скланяцца, што спрасціла б працу аўтараў над стварэннем тэкстаў і рэдактараў пры падрыхтоўцы іх да друку. Сёння ж такія прозвішчы аднесены “Беларускай граматыкай” (1985) да нулявога скланення: “жаночыя прозвішчы, якія ўтварыліся ад агульных назоўнікаў ніякага роду (Шыла, Сукала) або ад назоўнікаў, род якіх выразна не выступае (Бандарэнка, Бірыла, Валошчанка, Глебка)” [2, с. 65–66]. Верагодна, для кадыфікацыі яшчэ не надышоў час.

VI. Уласныя назоўнікі з націскнымі канчаткамі -а (-я).

У гэтую групу ўключаюцца ўласныя назоўнікі, пераважная большасць якіх пазычана з французскай мовы і не змяняецца (уласна-французскія, бельгійскія, канадскай правінцыі Квебек, афрыканскія дзяржаў – былых французскіх калоній і інш.). Паводле структуры можна вылучыць назоўнікі з націскнымі канчаткамі -а (-я) з папярэднім зычным і папярэднім галосным:

1) **Дзюма** (фр. Dumas): Дубоўка спадзяваўся, што выбраныя ім паэты, празаікі і крытыкі –

пачатак новай генерацыі творцаў, якія пакажуць прыклад сапраўднай, па-еўрапейску вытанчанай літаратуры і такога ж непадманнага, высакароднага, як у мушкецёраў **Дзюма**, сяброўства (ЛіМ. 6.04.18); **Нікаля** (фр. Nicolas): Былому прэзідэнту Францыі **Нікаля** Сарказі прысудзілі год турмы і два гады ўмоўна за карупцыю (zviazda.by);

2) **Дзюбуа** (фр. Dubois): Калісьці ў Блани **Дзюбуа** быў муж, шмат знаёмых і сваякоў, нават радавы маёнтак “**Мара**” (elib.bspu.by); Франсуа (фр. François): Галоўнае месца дзеяння рамана “**Камедыянты**” (Грэм Грын) – востраў **Гаіці** падчас праўлення **Франсуа** Дзювалье (be.delachitve.com).

VII. Складаныя і састаўныя назоўнікі змяняюцца па-рознаму, з улікам традыцыі іх ужывання не толькі ў беларускай, але і ў іншых флектыўных мовах.

1) У мужчынскіх і жаночых імёнах і прозвішчах, якія пішуцца праз злучок, часткі скланяюцца / не скланяюцца з улікам разгледжаных груп: Быў магнат у сяброўскіх дачыненнях з **Жанам-Жакам** Русо (pawet.net); **Вось** і сёлета з 11 па 16 ліпеня калектыў прыняў удзел у Міжнародным фальклорным фестывалі “**Arz Pobl**”, на які быў запрошаны яшчэ ў красавіку старшынёй Асацыяцыі культурных абменаў пры Міністэрстве па справах моладзі і спорту Францыі **Мары-Элен** **Конан-Лё** Барон (Настаўнік. 1.09.17); У **Артэгі-і-Гасета** прадмет мастацтва нятоесны рэальнаму прадмету (elib.bsu.by); Для **Клода** **Леві-Строса** цэнтральным з’яўляецца ўспрыняцце міфа як структуры, нават зместам якой становіцца структура (elib.bspu.by); Хаця кандыдатура былога лорда не сустрэла вялікага энтузіязму і вырашальную ролю ў прызначэнні **А. Дугласа-Х’юма** адыграў выбар **Г. Макмілана**, новыя навевы бяспрэчна сведчылі пра дэмакратызацыю кансерватыўнай партыі (allrefrs.ru), але: Гледачы змаглі пабачыць камедыю “**Ён мужык, а яна паненка**” на в’есе **Жан-Батыста** Мальера “**Жорж Дандэн, або Падмануты муж**”... (Культура. 1.06–7.06.19); Уладзімір Андрэйчанка сустрэўся з прэм’ер-міністрам Тайланда Праютам **Чан-Очам** (zviazda.by).

2) У большасці складаных мужчынскіх і жаночых імёнаў і прозвішчаў скланяюцца ўсе словы з улікам разгледжаных груп: Развіццё падводнай археалогіі ў XX ст. звязанае з вынаходствам у 1943 г. французскім даследчыкам **Жакам** **Івам** Кусто і Э. Ганьякам акваланга, што дало магчымасць свабодна і без асаблівых выдаткаў працаваць на глыбінях да 50 м (gants-region.info); У 1829 г. прынц Вільгельм ажаніўся з герцагіняй **Марыяй Луісай Аўгустай Каратынай** Веймарскай (pomoschtg13.narod.ru).

3) Не скланяюцца разнастайныя дапаможныя часткі, якія далучаюцца да імён і прозвішчаў і пішуцца асобна (у тым ліку з вялікай літары) ці праз злучок: 6 і 19 ліпеня Дзяржаўны маладзёжны тэатр (Мінск) пакажа прэм'ерную камедыю "Дурнічка" – гісторыю разумнай Нісы і неразумнай Фінзі, апаведзеную геніем драматургіі Лопэ дэ Вега (Мастацтва, 2017, № 6); "Страсці святога Францішка" – гэта адзіны твор Эль Грэка ў Польшчы (vk.com); Людвігу ван Бетховену прысвячаецца... (Звязда. 20.08.21); Мінуты часіны Абдulkасіма Лахуці, Мірзо Турсун-Задэ, няма сярод жывых вялікага паэта Лаіка Шэралі, выдатнага празаіка Фацеха Ніязі (Голас Радзімы. 21.07.16); але: У чэрвені 1677 г. 160-тысячная турэцка-татарская армія Ібрагіма-пашы ўварвалася ва Украіну і ў жніўні асадзіла Чыгірын (elib.bs.by).

4) У састаўных карэйскіх, в'етнамскіх, бірманскіх асабовых назоўніках па традыцыі скланяецца толькі апошняе слова [11, с. 206] з улікам разгледжаных груп: Сі Цзіньпін з жонкай Пэн Ляюань зладзілі прывітальны банкет у гонар Кім Чэн Ына і яго жонкі Лі Соль Чжу (zviazda.by); У В'етнаме развітваюцца з прэзідэнтам Чан Дай Куангам (blr.belta.by); Улада ў М'янме перайшла да галоўнакамандуючага ўзброенымі сіламі Мін Аун Хлаіна (bel.sputnik.by).

***

Варта яшчэ раз падкрэсліць, наколькі важным з'яўляецца папярэдні кантэкст пры ўжыванні іншамоўных уласных назоўнікаў, асабліва тых, якія не на слыху, для дасягнення эфектыўнай камунікацыі. Напрыклад, чытач, далёкі ад ведання японскага кінематографа, азнаёміўшыся са сказам Пазней паказалі камедыю "Цуды побач" рэжысёра Ісіі Юя, не атрымае важнай інфар-

мацыі пра рэжысёра (або рэжысёрку) – форму пачатковага імя і прозвішча. Магчыма, гэта Ісія Юй ці Ісія Юя – у родным склоне Ісіі Юя? Толькі навішчы даведкі, можна зразумець: гэта Ісіі Юя (яп. 石井裕也) – японскі кінарэжысёр, пісьменнік, рэдактар, прадзюсар і акцёр. Дадатковыя дзеянні не давалася б праводзіць, калі аўтар (магчыма, па прапанове рэдактара) змяніў бы структуру сказа: Пазней паказалі камедыю "Цуды побач" (рэжысёр Ісіі Юя).

Такім чынам, кадыфікаваныя марфалагічныя нормы сучаснай беларускай мовы працуюць у дачыненні да некалькіх разгледжаных груп іншамоўных уласных назоўнікаў. Маюцца выпадкі разнастайнага функцыянавання адных і тых жа найменняў, на што ўплываюць шмат якія аспекты існавання слова ў беларускамоўным тэксе, у тым ліку экстралінгвістычныя. З гэтай прычыны праца з іншамоўнымі ўласнымі назоўнікамі – унікальнымі найменнямі – патрабуе ад стваральніка тэксту і рэдактара значных разумовых высілкаў, якія павінны падмацоўвацца ўсведамленнем "небеларускасці" маўленчых адзінак і аналізам іх адназначнага ўспрымання рэцыпіентам. З гледжання працэсу камунікацыі неабходна не толькі абраць правільную форму назоўніка, але і прадугледзець наяўнасць папярэдніх ведаў – прэсупазіцыі як сэнсавага кампанента, без якога нельга без страт зразумець тэкст. Менавіта апошні складнік робіцца пераважным у хуткаплынным XXI стагоддзі, таму прэпазіцыйная пастаноўка малазнаёмых іншамоўных уласных назоўнікаў у пачатковай форме і іх скланенне / нескланенне ў далейшым выкладзе становіцца пераважным прыёмам стварэння і рэдагавання тэкстаў.

Мова роднай зямлі

Лена ЛЕВАНЦЭВІЧ,
кандыдат філалагічных навук

МЯНУШКІ-ХАРАКТАРЫСТЫКІ: ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ

УДК 81:908:008(476.7)=161.3

У артыкуле праводзіцца аналіз мянушак Брэстчыны ў лінгвакультуралагічным аспекце, бо мянушка – адзін з відаў онімаў, які найбольш поўна і паслядоўна перадае сувязь "мова – культура – чалавек". Выяўляюцца складнікі і прыметы азначэння "мянушка", вылучаюцца важныя для лінгвакультуралагічнага даследавання сузначэнні паняцця; акрэсліваецца матывацыя мянушак-характарыстык Брэстчыны, іх канататыўнае значэнне.

Ключавыя словы: мянушка, апелятыў, канататыўнае значэнне, метафарычны перанос, характарыстычная мянушка.

The article analyzes the nicknames of Brest region in the linguistic and cultural aspect, as the nickname is one of the types of onyms, which most fully and consistently conveys the connection "language – culture – man". The constituent parts and signs of the definition of "nickname" are revealed, the definitions of a concept that is important for linguo-culturological research are outlined; the motivation of nicknames-characteristics of the Brest region is determined, their connotative meaning is indicated.